

REZUMAT
AL TEZEI DE DOCTORAT
ROLUL BISERICII ORTODOXE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN
PERIOADA 1821-1859

În istoria românilor, Biserica a avut un rol foarte important, poporul român făcându-și apariția în istorie ca popor creștin. Dacă afirmarea creștinismului în spațiul carpato-danubiano-pontic datează din epoca formării poporului român, el aflându-și începuturile în Dacia romană, organizarea Bisericii ca instituție, cu ierarhii superioare de conducere, coincide cu organizarea statelor medievale românești.

Întemeierea la jumătatea secolului al XIV-lea, la sud și răsărit de Carpați a statelor românești de sine-stătătoare, Țara Românească și Moldova, a avut ca moment culminant apariția celor două cunoscute mitropolii: Mitropolia Ungro-Vlahiei, cu reședința la Argeș, și Mitropolia Moldovei și Sucevei, cu reședința la Suceava. Prima, apărută în 1359, în timpul domniei lui Nicolae Alexandru-Basarab, își exercita patronajul spiritual - cum indică denumirea sa - și asupra românilor din Transilvania, la o dată când această provincie românească fusese cucerită de regatul ungar.

Pe lângă Mitropolia Ungro-Vlahiei, cu primul său mitropolit Iachint din Vicina, recunoscut de patriarhul de Constantinopol, în Țara Românească, în 1370, ia ființă, în părțile Banatului, o a doua mitropolie, a Severinului, care durează până la sfârșitul domniei lui Mircea cel Bătrân (1418). În Moldova, înființarea Mitropoliei este inițiată în vremea lui Petru Mușat, iar sub Alexandru cel Bun a fost recunoscută de Patriarhia constantinopolitană.

Alături de Mitropolie, în viața religioasă a românilor, un rol important îl vor avea episcopiile sufragane. În Țara Românească, succesiv iau ființă la începutul

secolului al XVI-lea, în timpul domniei lui Radu cel Mare, Episcopia Râmnicului, cu reședința la Râmnicu-Vâlcea și Episcopia Buzăului, cu reședința la Buzău. O a treia episcopie se înființează în Țara Românească ceva mai târziu, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, Episcopia Argeșului, condusă la începuturile sale de un cunoscut episcop, Iosif al Argeșului (1791-1820).

Prin urmare, în secolul al XIX-lea, care intră în atenția noastră, va fi vorba în Principatele Române, pe lângă cele două mitropolii, de cinci episcopii, o a șasea, a Dunării-de-Jos, luând naștere după constituirea Statului național, în timpul domniei lui Al. I. Cuza.

Trebuie remarcat de la început că, de-a lungul istoriei statelor medievale românești, Biserica s-a constituit, alături de Domnie, într-un factor important al luptei pentru afirmarea existenței de sine stătătoare a poporului român. Între Stat, cu expresia sa cea mai importantă, Domnia, și Biserică, instituția patronând viața spirituală a locuitorilor, de-a lungul secolelor, se stabilesc legături durabile, decurgând din interese comune, vizând păstrarea ființei de neam a poporului român.

Domnitorii români, în lupta lor pentru apărarea independenței în secolele XIV-XV, apoi din secolele XVI-XVII, pentru păstrarea autonomiei politico-administrative, s-au bucurat în mod constant de sprijinul Bisericii - sprijin esențial, ținând seama de influența acesteia asupra masei credincioșilor. La rândul ei, Biserica a fost sprijinită de domnie din punct de vedere material, fiind înzestrată cu întinse latifundii, acordându-i-se numeroase privilegii și, totodată, recunoscându-i-se importante drepturi privind o anumită autonomie în viața de Stat. Practic, acest sprijin reciproc, pe linia influenței Bizanțului - unde împăratul era considerat și șef al Bisericii - a îmbrățișat multiple aspecte.

În primul rând, înalții ierarhi ai Bisericii, conform canoanelor - a normelor stabilite în Biserica ortodoxă răsăriteană - erau aleși de către soboare de clerici și

laici; dar alegerea lor era sancționată de domn, ceea ce dădea expresie interdependenței dintre cele două puteri: laică și bisericească. Pe linia acestei interdependențe se înscria poziția conferită mitropoliților și episcopilor în viața de Stat, aceștia făcând parte din Sfatul domnesc, fiind îndatorați, în multe împrejurări, să îndeplinească importante misiuni politico-diplomatice în serviciul domniei. La rândul lor, înalții ierarhi ai Bisericii - mitropoliții, în primul rând ca reprezentanți ai Bisericii, dar și ca membri ai Divanului domnesc, aveau un rol important în alegerea domnului și, mai ales, în consolidarea poziției acestuia, după alegere.

De-a lungul mai multor secole de Ev Mediu, raporturile dintre Stat și Biserică au evoluat în mod pașnic, fără să cunoască frământări ca în alte părți ale Europei, și trebuie remarcată această caracteristică, cu atât mai mult cu cât organizarea Bisericii Ortodoxe Române și raporturile Stat-Biserică aveau la bază obiceiul pământului, nu erau consacrate într-o legislație propriu-zisă. Abia de la jumătatea secolului al XVII-lea, odată cu apariția primelor pravile în limba română, *Carte românească de învățătură*, a lui Vasile Lupu (1646) și *Îndreptarea legii* (1652), a lui Matei Basarab, avem primele atestări ale unei asemenea legislații. Dar o legislație vizând în mod special organizarea Bisericii Ortodoxe Române și raporturile sale cu puterea laică va fi elaborată, în împrejurări speciale, la începutul secolului al XIX-lea, ea găsindu-și locul în textele Regulamentelor Organice.

Perioada 1821-1859 reprezintă epoca istorică a reorganizării pe baze moderne a Țării Românești.

Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu a dus la înlăturarea regimului fanariot și la introducerea domniilor pământene. Ca și celelalte instituții ale statului, și Biserica a fost afectată de regimul fanariot. Funcțiile clericale superioare erau deținute de greci, care impuneau egumeni dintre călugării greci. Aceștia erau preocupați să orienteze veniturile mănăstirilor atât „închinat”, cât și

„neînchinată”, către Locurile Sfinte. În plus, mănăstirile erau lăsate într-o stare avansată de degradare, deoarece niciun venit nu era direcționat spre reparații și întreținerea locașurilor.

Astfel, putem explica adeziunea preoților și călugărilor români la ideile revoluționare, precum și implicarea acestora în pregătirea și defășurarea revoluției.

Domniile pământene s-au desfășurat pe fondul accelerării tensiunilor ruso-otomane, care vor duce la efemere înțelegeri, precum cea de la Akkerman, care nu vor putea împiedica războiul din 1828. În această perioadă, în fruntea Mitropoliei Ungro-Vlahiei s-au aflat mitropolitul Dionisie Lupu (1821-1823) și mitropolitul Grigore Dascălul (1823-1834). Episcopia Argeșului a fost condusă de Ilarion Gheorghiadis (1820-1823), urmat de Grigorie Râmniceanul (1823-1828).

În fruntea Episcopiei Râmnicului s-au aflat episcopii Galaction (1813-1824) și Neofit (1824-1840). Episcopia Buzăului a fost condusă de Gherasim Rătescu (1819-1824).

Pacea de la Adrianopol din 1829 conferea Rusiei Țariste dreptul de a fi putere protectoare, alături de cea suzerană, Imperiul Otoman. Ocupația militară rusă, care s-a prelungit până în 1834 a fost dublată de măsuri de modernizare instituțională a Principatelor, pentru a recupera decalajul existent între modernitate și fondul instituțional medieval, accelerat de regimul fanariot.

Regulamentele Organice, adoptate în 1831 în Țara Românească și 1832 în Moldova au definit și separat atribuțiile puterilor statului, au reglementat organizarea Bisericii, au reformat administrația, au impus necesitatea refacerii armatei naționale, dar nu au depășit barierele impuse de condiția Principatelor de state aflate sub protectorat și suzeranitate.

Perioada regulamentară a contribuit la definirea rolului Bisericii Ortodoxe în modernizarea statului. Înființarea Logofeției Treburilor Bisericești, cu atribuții de organizare a instrucțiunii publice, a Vorniciei din Lăuntru, ca instituție de protecție

internă, a Vorniciei Temnițelor, în cadrul căreia funcționau mănăstiri-închisori, sunt măsuri care indică o creștere a rolului Bisericii. Biserica avea rolul de instanță civilă în materie de căsătorie și divorț.

La episcopia Argeșului a păstorit episcopul Ilarion Gheorghiadis (1828-1845), urmat de episcopul Samuil Tărtășescu-Sinadon (1845-1849). Episcopia Buzăului a fost condusă de episcopul Chesarie (1826-1846), iar cea a Râmnicului a cunoscut o perioadă de vacanță a scaunului episcopal.

Un aspect esențial îl reprezintă situația Bisericii de proprietar funciar. Mănăstirile, indiferent că erau „închinate” sau nu, se aflau în raport direct cu țăranii clăcași de pe moșiile lor. Introducerea arendășiei, pentru o mai eficientă gestionare a resurselor funciare a provocat nemulțumiri în rândul clăcașilor, a căror situație a fost îngreunată prin prevederile Regulamentelor Organice.

Revoluția de la 1848-1849, care a continuat dezideratele revoluției lui Tudor Vladimirescu, a reprezentat încercarea românilor de a înlocui sistemul regulamentar cu unul modern, propunându-și inclusiv emanciparea națională.

Idealurile revoluției au fost îmbrățișate de numeroși preoți, mireni și călugări, aceștia fiind respectați de către țăranii în mijlocul cărora își desfășurau activitatea.

Chiar dacă revoluția a fost înfrântă, mulți revoluționari fiind întemnițați sau exilați, iar regimul regulamentar a fost înlocuit cu unul mai strict, cel al Convenției de la Balta Liman, evenimentele internaționale vor avea consecințe deosebite în privința statutului internațional al Principatelor. În privința Bisericii, Barbu Știrbei s-a implicat în soluționarea problemei mănăstirilor „închinate”, în îmbunătățirea situației interne a acestei instituții. Mitropolia Ungro-Vlahiei a fost condusă în perioada 1840-1849 de mitropolitul Neofit, după ce anterior fusese vicar al aceleiași Mitropolii (1834-1840).

Izbucnirea Războiului Crimeii în 1853 și înfrângerea Rusiei în 1856 au dus la discutarea păcii la Congresul de Pace din 1856. Dominat de Franța, acesta a decis ca problema Principatelor să devină europeană, protectoratul țarist fiind înlocuit de o garanție colectivă a puterilor europene. La aceasta contribuise intens propaganda revoluționarilor exilați.

Reprezentanții Bisericii s-au implicat activ în organizarea și funcționarea Adunărilor Ad-Hoc, susținând unirea Principatelor. Astfel, putem cita contribuția Mitropolitului Ungro-Vlahiei Nifon (1850-1875) și a episcopilor eparhiilor sufragane: Calinic de Râmnic (1850-1868), Climent de Argeș (1850-1862) și Filotei de Buzău (1850-1859).

Acestea sunt coordonatele principale ale demersului nostru științific, în care ne-am propus surprinderea evenimentelor majore ale perioadei în care Biserica a fost chemată să ia parte. Biserica s-a implicat atât în acțiuni revoluționare, cât și în acțiuni eficiente de reorganizare și reformare instituțională internă.

Spre mijlocul veacului al XIX-lea societatea românească se afla într-o situație complexă, contradictorie, în ceea ce privește opțiunile de viitor, respectiv căile pe care urma să se angajeze. Continua să se mențină un puternic tradiționalism, susținut cu energie și de forțele conservatoare, care se opuneau pe cât le era posibil unor înnoiri în ceea ce privește structurile interne, și de diversele instituții ale statului. Acestea vizau raporturile dintre autoritatea laică și Biserică, cu instituțiile sale.

Nu poate fi ignorat și alt fapt, acela al pătrunderii tot mai intense a ideilor iluminismului apusean în Principatele Române, prin intermediul tot mai numeroșilor tineri care își făceau, și nu odată își și desăvârșeau, studiile în Occident și care, întorși acasă, militau pentru “europenizare”, adică și pentru modificarea raporturilor dintre Stat și Biserică, în conformitate, mai mult sau mai puțin real și vizibil, cu tendințele de laicizare din Occident, mai

evidente, între altele, în sistemul de educație, adică în școli, în ceea ce privește drepturile politice și civile, chiar și în ceea ce privea egalitatea religioasă între diferitele confesiuni creștine.

În sfârșit, nu poate fi ignorat și faptul că, realitățile interne ale Principatelor Române erau influențate, nu o dată determinate de Marile Puteri implicate în așa-numita „*Problemă orientală*”, între care Rusiei – proclamată protectoarea creștinilor din Orient, în mare măsură din rațiuni demagogice și politico-diplomatice puse în slujba expansionismului -, îi revenea un rol important.

În ceea ce ne privește, în cadrul lucrării noastre, ne-am propus canalizarea eforturilor de documentare și interpretare pe trei direcții majore.

În primul rând, am considerat necesar să reconstituim rolul politic al Bisericii Ortodoxe în contextul istoric al perioadei 1821-1859 structurat în trei etape: 1821-1831, refacerea cadrului instituțional al Țării Românești, prin redobândirea autonomiei interne; 1831 -1848 - *epoca regulamentară*, în care se încearcă, cu succese limitate însă, o modernizare a instituțiilor românești, influențată și controlată de Rusia Țaristă ca putere protectoare; 1848-1856 – etapa schimbărilor revoluționare, a redobândirii controlului de către puterile suzerane și protectoare, prin adoptarea Convenției de la Balta Liman; 1856-1859 – coordonarea acțiunilor interne cu propaganda externă în contextul deciziilor favorabile unioniștilor ale Tratatului de la Paris din 1856, în vederea realizării Unirii Principatelor. Ca un element distinctiv, putem remarca adeziunea generală a preoților și demnitarilor bisericești la valorile revoluționare în momentele 1821 și 1848. Mulți dintre aceștia fuseseră educați în școlile mănăstirești din Țara Românească, fiind formați în spirit național.

În al doilea rând, ne-am propus să surprindem rolul economico-social al Bisericii Ortodoxe. Și acest obiectiv poate fi grupat în trei elemente. Regulamentele Organice au oferit Bisericii Ortodoxe rolul de supervisor al educației școlare, dată fiind pregătirea preoților de mir, capabili să îndeplinească și sarcina de învățători și profesori. Următorul element este cel al mănăstirii ca proprietar funciar. Mănăstirile „închinat” și „neînchinat”, parohiile localităților dețineau moșii sau părți de moșie, pe care le administrau direct sau prin intermediul arendașilor. Documentele vremii surprind modul în care, de multe ori, banii alocați parohiilor, ajungeau cu greu la preoți, iar arendașii creau stări conflictuale între mănăstiri și țăranii clăcași, dezavantajați de nartul introdus prin Regulamentele Organice. Problemei mănăstirilor „închinat” i s-a încercat o soluționare, în sensul intrării veniturilor și terenurilor în proprietatea statului, încă din această perioadă.

În al treilea rând, se impune definirea rolului cultural al Bisericii Ortodoxe. Pe lângă educația românilor, Biserica s-a preocupat de constituirea și păstrarea tezaurului cultural național, prin existența de tiparnițe, ateliere de pictură, orfevrărie. Totodată, Biserica avea rolul de a veghea la starea morală a națiunii. Astfel, preotul dădea acceptul pentru căsătorii și divorțuri, în timp ce, prin înființarea Vorniciei din Lăuntru și a Vorniciei Temnițelor prin Regulamentele Organice, Biserica a oferit anumite mănăstiri cu rol de temniță și arest preventiv.

Motivația acestei lucrări a fost aceea de a oferi o imagine completă a rolului politic, economic, social și cultural al Bisericii Ortodoxe din Țara Românească, în virtutea adevărului istoric. Perioada la care ne-am oprit este definitorie în construcția modernă a Țării Românești. Aceasta a fost posibilă prin studierea lucrărilor la care am făcut referire și a fondurilor arhivistice existente.

Scopul lucrării a fost acela de a combate ideea unui *conflict* între autoritatea bisericească și cea a statului. Fiind moștenitori direcți ai spiritualității bizantine, în condițiile în care autoritatea bisericească a fost subordonată celei de stat, factorii de conducere ai Țării Românești au știut să ofere Bisericii cadrul plenar de manifestare ca garant al spiritualității ortodoxe naționale a românilor, de evidențiere în acțiunea de regenerare națională și de administrare eficientă pe plan intern a fondului funciar și cultural, de gestionare a problemei sociale a clăcașilor și de veghere la respectarea legii de către populația țării.